

ارزیابی و وضعیت‌سنجی کلان‌شهر تهران از منظر

اصول انگاشت شهر خلاق^۱

سحر ندایی طوسی* ، رامینا جهان‌بخش جاوید**

تاریخ ارسال: ۱۳۹۹/۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۳

چکیده

با تغییر ماهیت تولید ثروت در عصر جدید جذب طبقه خلاق اهمیت بسیاری یافته و ضرورت پرداختن به رویکرد شهر خلاق در کلان‌شهرهای جهان از جمله تهران را ضروری ساخته است. هدف نوشتار پیش رو وضعیت‌سنجی و آسیب‌شناسی عینی و ذهنی کلان‌شهر تهران از منظر شهر خلاق، با تأکید بر ذهنیت‌ها و دانش عامه و ارائه راهکارهای برنامه‌ریزانه شهری خلاق است. این پژوهش، که در زمره پژوهش‌های ارزیابانه ترکیبی (کمی و کیفی) قرار دارد، می‌کوشد از طریق پیشنهاد مدل مفهومی متناسب با شرایط تهران، شاخص تلفیقی شهر خلاق را تدوین کرده و از طریق آن به سنجش وضعیت بپردازد. مدل مفهومی پژوهش در مجموع از ۲۶ معیار و ۶۶ شاخص تشکیل می‌شود. نتایج تحلیل‌ها به‌واسطه آمار رسمی نشان‌دهنده این است که تهران در رتبه‌بندی‌های جهانی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. در دوازده مؤلفه بررسی‌شده در ارزیابی ذهنی به شیوه مصاحبه با گروه‌های هدف مشخص شد که مؤلفه‌های سرمایه‌نهادی و ساختاری، کارآفرینی و سرمایه‌گذاری و زیرساخت‌های هوشمند، دارای امتیاز پایین‌تر از ۴۰٪ است. مؤلفه‌های سرمایه‌انسانی، سرمایه خلاق و رقابت‌پذیری نیز مؤلفه‌هایی هستند که در ارزیابی‌های ذهنی، امتیاز بالاتر از متوسط کسب کرده‌اند. دستاورد این پژوهش، با شناسایی کاستی‌های شهر تهران می‌تواند نقشه راهی برای برنامه‌ریزی کلان‌شهر تهران از منظر اصول شهر خلاق باشد.

واژه‌های کلیدی: خلاقیت، شهر خلاق، ارزیابی ذهنی، کلان‌شهر تهران

---

۱ - این مقاله برگرفته از موضوع پژوهش پایان‌نامه کارشناسی ارشد رامینا جهان‌بخش جاوید است.
* استادیار برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). s.n.tousi@gmail.com
** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. ramina.jahanbakhsh@gmail.com

مقدمه

پژوهش‌های گذشته (Hall, 2000; Hospers & Van Dalm, 2005; Kratke, 2001) نشان داده است که خلاقیت در روند ایجاد ثروت^۱، پیشرفت اجتماعی^۲ و توسعه کیفیت زندگی^۳، نقش مهمی را ایفا می‌کند و رقابت روزافزون شهرها، به پرورش و جذب آن وابسته است. در این راستا نظریه‌ها و مفاهیم بسیاری مانند طبقه خلاق، صنایع خلاق، محیط خلاق و شهر خلاق در مورد مکان‌ها و شهرهایی که بتواند خلاقیت و سرمایه انسانی را پرورش، حذف و جذب کنند (Landry & Bianchini, 1995) به گفتمان برنامه‌ریزی افزوده شده است. مفهوم شهر خلاق^۴ به صورت رسمی برای نخستین بار توسط یکن^۵ (۱۹۸۸) مطرح شد. وی می‌کوشد به مفهوم خلاقیت، که پیش‌تر در قالب "اقتصاد نوین"^۶ منعکس شده بود، ابعادی مکانی و فضایی ببخشد (Landry & Bianchini, 1995; Florida, 2002; Musterd & Ostendorf, 2004).

یکن معتقد است که شهرها باید شهروندان خود را با تجارب احساسی، الهام بخشند تا استعدادها و سازمان‌های خلاق بتوانند به ایده‌ها تحرک ببخشند (Landry, 2005: 10). حکمروایی خوب و پشتیبان خلاقیت، تمایز^۷، تنوع و سرزندگی، گشودگی^۸، دسترس‌پذیری و مشارکت‌پذیری، پشتیبانی از استعدادها و منظر شهری یادگیرنده و نوآور، شبکه‌سازی و استفاده کاربردی از رسانه‌ها، مکان‌سازی، حرفه‌ای‌گرایی^۹ و سودمندی و در نهایت زیست‌پذیری^{۱۰} و به‌روزی^{۱۱} از ویژگی‌های اصلی شهرهای خلاق به شمار می‌رود.

-
1. Wealth Creation
  2. Social Progress
  3. Development of quality of life
  4. Creative City
  5. Yencken
  6. New Economy
  7. distinctiveness
  8. openness
  9. professionalism
  10. liveability
  11. well-being

بیان مسئله

با توجه به اهمیت شهر به‌مثابه بستر بروز خلاقیت و ضرورت خلاقیت در تداوم عملکرد اقتصاد نوین، بهبود کیفیت زندگی شهروندان و ارتقاء جایگاه و وضعیت در رده‌بندی‌های جهان، توجه به دستورکار شهر خلاق در بستر کلان‌شهرهای ایران امری حیاتی است. (قربانی و همکاران ۱۳۹۲: ۲). کلان‌شهر تهران به‌عنوان پایتخت ایران، دارای مشکلات مختلف محیطی، اجتماعی و اقتصادی است و اهمیت آن به‌عنوان مرکز خلاقیت و نوآوری و منبع ایجاد ثروت و رشد اقتصادی غیرقابل‌انکار است. از آنجایی که هدف پیوستن به شبکه شهرهای جهانی و خلاق در اسناد و چشم‌اندازهای کلان‌شهر تهران تصریح شده است، حرکت به‌سوی خلاقیت می‌تواند هرچه بیشتر فرصت‌ها را به‌سوی مکان‌های شهری در تهران جذب کرده و باعث توسعه شهر شود (قورچی، ۱۳۹۱).

در رابطه با این مهم، هدف پژوهش پیش‌رو به وضعیت‌سنجی و آسیب‌شناسی عینی و ذهنی کلان‌شهر تهران از منظر خلاقیت به دو شیوه اثبات‌گرا و تفسیرگرا اختصاص یافته است. پژوهش‌هایی که تاکنون در رابطه با شهر خلاق صورت گرفته است، عمدتاً انگاشت شهر خلاق و طبقه خلاق به‌اشتباه به‌جای یکدیگر به کار گرفته شده است؛ به‌نحوی که شاخص‌های منتخب ارزیابی خلاقیت در بیش‌تر پژوهش‌های داخلی عمدتاً شاخص‌های تولیدشده توسط ریچارد فلوریدا است که به طبقه خلاق اختصاص دارد. در راستای رفع کاستی موجود در سنجش خلاقیت شهری نگارندگان می‌کوشند چارچوب مؤثر و مبتنی بر شرایط زمینه‌ای تهران تدوین و پیشنهاد کنند و اصول شهر آن را هم بر اساس عینیت‌ها، و هم ذهنیت گروه‌های مختلف هدف شهر خلاق بررسی می‌کنند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

شهر خلاق در سال‌های اخیر به جنبشی جهانی بدل شده است. اندیشمندان مختلف در طی سال‌ها تعاریف و دیدگاه‌های مختلفی نسبت به شهر خلاق داشته‌اند که منجر به بسط و گسترش این مفهوم شده است. جین جیکوبز کلید محیط‌های شهری خلاق را در گرو تنوع هم در زمینه فضایی و هم اجتماعی و اقتصادی می‌داند. از این طریق کارآفرینان دسترسی متنوعی به دانش و مهارت‌ها دارند و پیوندی متقابل به‌مثابه آهن‌ربا میان افراد خلاق ایجاد می‌شود. جیکوبز تأکید می‌کند که منبع ثروت، ملل نیستند بلکه شهرها هستند (Hospers

11: Van Dalm, 2005). چارلز لندری دیدگاه رادیکالی جدیدی در باب شهرهای خلاق دارد و استراتژی‌های خاصی را برای ایجاد شهر خلاق مشخص کرده است. تمرکز او بر مشکلات جدی ساختاری در توسعه شهری معاصر مانند کاهش کیفیت زندگی و چالش‌های ناشی از جهانی‌شدن است. لندری بر این باور است که این‌گونه مشکلات فقط با روش‌های خلاق حل خواهند شد (PENG & YANG, 2013: 33).

از نظر پیترهال (Hall, 2000: 648)، شهرهای خلاق نوع خاصی از شهر با تغییرات پی‌درپی اقتصادی و اجتماعی با گستره وسیعی از مهاجران جوان هستند. او شهرهای خلاق را شهرهایی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی ترکیبی و مختلط می‌داند که عرصه را برای میان‌کنش بیش‌تر و تبادل راحت و غیررسمی اطلاعات میان مردمان خلاق فراهم می‌کند، که به نوبه‌ای خود منجر به ایده‌های جدید و تفکر خلاقانه می‌شود. به‌طور کلی هال شهرهای خلاق را مکان تلاطم‌ها و آشوب‌های فکری و اجتماعی می‌داند (کلانتری، رجایی، فتوحی مهربانی، ۱۳۹۵: ۵).

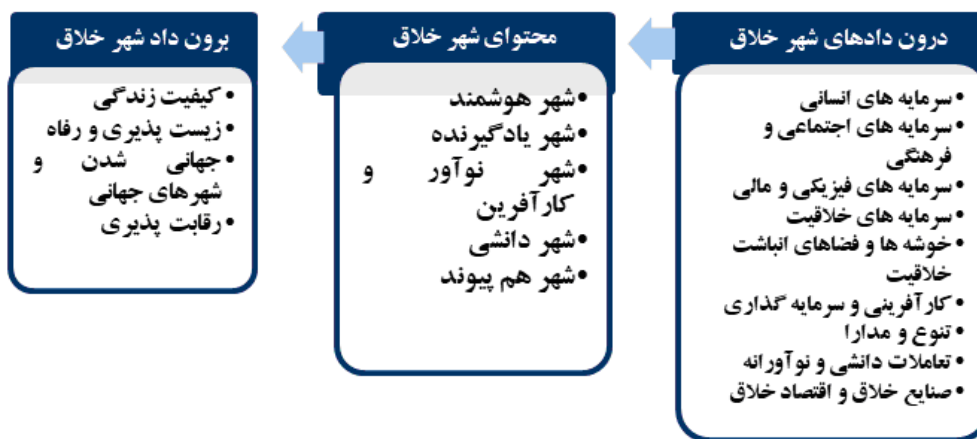
ریچارد فلوریدا (Florida, 2002) در سال ۲۰۰۲، چارچوب جدیدی برای ارزیابی اقتصاد خلاق در کتاب "ظهور طبقه خلاق"^۱ خود، بیان می‌کند. بر اساس نظریه فلوریدا، مراکز جاذب طبقه خلاق به‌احتمال بیش‌تری برندگان اقتصادی هستند، که موفق به ایجاد شغل و رشد اقتصادی می‌شوند و در نتیجه مزایای منطقه‌ای را افزایش می‌دهند. وی رشد اقتصاد منطقه را بر اساس مدل TS۳ (استعداد، فناوری و ظرفیت تحمل) تبیین می‌کند و بر این باور است که افراد خلاق مکان‌های متنوع، تحمل‌پذیر و گشوده نسبت به ایده‌های جدید را ترجیح می‌دهند.

در واقع، می‌توان گفت که شهر خلاق، شهری است که با استفاده از سرمایه‌ها و زیرساخت‌های نرم و سخت در شهر و پشتیبانی از طبقه و اقتصاد خلاق، کارآفرینان و سرمایه‌گذاران، نوآوری و اقتصاد دانش‌بنیان، باعث افزایش کیفیت زندگی شهروندان، تولید ثروت، افزایش رقابت‌پذیری و در نهایت مطرح‌شدن شهر و شهروندان در سطح جهانی می‌شود. لندری (Landry, 2005:5) زیرساخت‌های نرم‌افزاری را شامل مواردی می‌داند: نیروی کار ماهر و انعطاف‌پذیر، متفکران پویا و سازندگان. از این دیدگاه خلاقیت تنها به معنای داشتن ایده نیست.

---

1. The rise of the creative class

جان هاوکینز^۱ در سال ۲۰۰۱ و در کتاب "اقتصاد خلاق، مردم چگونه از ایده‌ها پول درمی‌آورند؟"^۲ به رابطه میان خلاقیت و اقتصاد می‌پردازد. الگویی که باعث تغییر اساسی در ساختار اقتصاد جهانی بر مبنای تولید کالاها و خدمات دانش‌بنیان می‌شود. صنایع خلاق نیز، "فعالیت‌هایی که از خلاقیت، مهارت و استعداد فردی حاصل می‌شوند و از طریق تولید و بهره‌برداری از مالکیت معنوی، توان بالقوه برای ایجاد ثروت و شغل دارند"، تعریف می‌شوند (AuthentiCity, 2008:24). به‌عنوان جمع‌بندی مطالب پیش‌گفته می‌توان مفاهیم مرتبط با مفهوم شهر خلاق را در قالب شکل ۱ نمایش داد.

شکل ۱- مفاهیم مرتبط با شهر خلاق

پیشینه پژوهش

انگاشت شهر خلاق، نخست با مطالعات جین جیکوبز^۳ (۱۹۸۴) و اندرسون^۴ (۱۹۸۵)، آغاز و سپس توسط دیوید یکنن^۵ (۱۹۸۸) وارد برنامه‌ریزی شهری شد. در ادامه با پژوهش گسترده‌ای چون چارلز لندری^۶، آلن اسکات^۱ و پیتروال^۲ برجسته شد.

1. John Hownkins
2. Creative Economy: How People Make Money from Ideas
3. Jane Jacobs
4. Anderson
5. David Yencken
6. charles landry

جین جیکوبز (Jacobs, 1985)، نخستین فردی بود که در بحثی در مورد نوآوری در صنایع کوچک مقیاس، به خلاقیت شهری اشاره کرد. مستقل از تمامی کوشش‌ها و پژوهش‌هایی که تا آن زمان انجام‌گرفته بود، مفهوم خلاقیت و ایده‌آدغام فرهنگ و هنر برای یک شهر برای نخستین بار توسط دیوید یکنن در دانشگاه ملبورن استرالیا توسعه یافت (Landry, 2005; Scott, 2014). با این حال، پس از حدود ۱۹۹۰ بود که انگاشت شهر خلاق شروع به توسعه کرد. سال ۲۰۰۲ نقطه عطف مهمی است که در آن فلوریدا (Florida, 2002)، کتاب تأثیرگذار خود را در زمینه ظهور "طبقه خلاق" منتشر کرد. انتشار این کتاب، رویدادی بود که تقریباً بلافاصله موجب بحث گسترده درباره خلاقیت به‌مثابه نیروی توسعه شهری شد.

تأکید یکنن^۳ (۱۹۸۸) بر احساس رضایت و خلاقیت ساکنان و هم‌زمان عدالت اجتماعی، دیدگاه آلن اسکات (۲۰۰۶، ۲۰۱۴)^۴ مبتنی بر اهمیت سرمایه‌داری فرهنگی-شناختی به‌مثابه پایه‌های شکل‌دهنده خلاقیت و نوآوری در شهر و تضمین مردم‌سالارانه کردن فضاهای شهری، پژوهش پیتروال^۵ (۲۰۰۰) در زمینه نقش شهرهای خلاق در توسعه اقتصادی از طریق تسهیل تعامل و تبادل راحت و غیررسمی اطلاعات، نگرش لندری و بیانچی^۶ (۱۹۹۵) به شهر خلاق به‌مثابه پاسخی به مشکلات شهری در بحران بین‌المللی در جریان انتقال به اقتصاد جهانی و صنعتی، و پیشنهاد چرخه خلاق شهری توسط لندری (۲۰۰۸) در پژوهش شهر خلاق: ابزاری برای نوآوران شهری^۷ اهم مطالعات انجام شده در این زمینه به شمار می‌رود.

پژوهش‌های داخلی انجام شده در این زمینه نیز متعدّدند:

پیشنهاد چارچوب ۲۸ مؤلفه‌ای امیری و همکاران (۱۳۹۸) مبتنی بر ابعاد فضایی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، انسانی، ساختاری و نهادی، مدل پیشنهادی حیدری‌پور (۱۳۹۸) برای برنامه‌ریزی شهر خلاق صنایع‌دستی مبتنی بر نظرسنجی خبرگان، راهکارهای

-
1. Allen J. Scott
  2. Sir Peter Hall
  3. Creative City
  4. Creative cities: Conceptual issues and policy questions
  5. Beyond the Creative City: Cognitive-Cultural Capitalism and the New Urbanism
  6. Creative cities and economic development
  7. Creative City
  8. The creative city: A toolkit for urban innovators

پور ذکریا و فدایی‌نژاد بهرام‌جردی (۱۳۹۸) نظیر رونق اقتصاد فرهنگی، افزایش تسهیلات و ارتقاء گردشگری خلاق، سرزندگی اجتماعی فضاهای عمومی و مشارکت شهروندان طبقه خلاق در توانمندسازی، مدل ۱۴ شاخصی ملکی و شنبه‌پور (۱۳۹۸)، مدل ۶ بعدی علیزاده و لطفی (۱۳۹۵) با استفاده از سه بعد شهر خلاق (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) و سه بعد توسعه شهری پایدار، معرفی ۶۳ شاخص شهر خلاق با استفاده از نظرات خبرگان در پژوهش زنگنه و همکاران (۱۳۹۷)، رتبه‌بندی کلان‌شهرهای ایران توسط دل‌انگیزان و همکاران (۱۳۹۶) با استفاده از ۸۸ شاخص، بررسی ۱۵ شاخص بین‌المللی شهر خلاق توسط کلانتری و همکاران (۱۳۹۵) و استخراج ۴۹ شاخص شهر خلاق ایرانی، تأکید حاجی حسینی و همکاران (۱۳۹۳) به جهش اقتصادی شهرها و پویای اقتصاد فرهنگی شهرها با جذب نخبگان، مدل ۳۹ شاخصی زنگنه و همکاران (۱۳۹۵) مبتنی بر ابعاد فرهنگی-هنری و جاذبه‌های خلاق، سرمایه انسانی و تحقیق، جهانی‌شدن، فناوری و تنوع و تاب‌آوری و استفاده از مفاهیم و شاخص‌های شهر خلاق و تحلیل آن با نمونه عملی در سطح جهان توسط رحیمی و همکاران (۱۳۹۵) از مهم‌ترین مطالعات انجام‌شده داخلی در این زمینه به شمار می‌روند.

مرور شاخص‌های بین‌المللی سنجنده وضعیت خلاقیت شهری و جایگاه تهران:

غالب نظریه‌پردازان و مؤسسات علمی و پژوهشی فعال در حوزه مطالعات شهرهای خلاق، شاخص تلفیقی منحصربه‌فردی را برای سنجش میزان خلاقیت شهرها ارائه کرده‌اند. همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، تهران در بیشتر مطالعات و رتبه‌بندی‌های موجود لحاظ نشده است. در رتبه‌بندی‌هایی که شهر تهران و یا ایران لحاظ شده‌اند نیز، در مجموع به جایگاه قابل قبولی دست پیدا نکرده است و در سال‌های اخیر نسبت به سال‌های گذشته روند نزولی داشته است.

جدول ۱- شاخص‌های شهر خلاق و جایگاه ایران و تهران در آن

تعداد شرکت‌کنندگان و جایگاه ایران/تهران	معیارها و شاخص‌ها	مؤسسه ارائه‌دهنده	شاخص تلفیقی
۱۳۰ کشور رتبه ایران در سال ۲۰۱۹: ۶۱ از ۱۲۹ کشور و هم‌ردیف کشورهای کویت و اروگوئه	۱- چارچوب نهادی؛ ۲- سرمایه انسانی و پژوهشی؛ ۳- زیرساخت؛ ۴- پیچیدگی بازار؛ ۵- پیچیدگی کسب‌وکار؛ ۶- خروجی‌های دانشی و فناوریانه؛ ۷- خروجی‌های خلاقانه (هریک از معیارها دارای سه شاخص و در مجموعه ۲۱ شاخص است)	دانشگاه کرنل ^۱ ، مؤسسه اینسید ^۲ و مؤسسه ویپو ^۳	شاخص جهانی نوآوری ^۴
۱۸۰ شهر در ۷۲ کشور شهر رشت: شهر خلاق خوراک؛ شهر اصفهان و بندرعباس: شهر صنایع‌دستی و هنرهای بومی	۱- ادبیات؛ ۲- سینما؛ ۳- مهارت و هنر صنایع‌دستی؛ ۴- طراحی؛ ۵- هنرهای رسانه‌ای؛ ۶- تغذیه؛ ۷- موسیقی	یونسکو	شبکه شهرهای خلاق یونسکو ^۵
۱۳۷ کشور رتبه ایران در سال ۲۰۱۸: ۷۲ از ۱۳۷ و هم‌ردیف کشورهای تایلند، پاناما و اوکراین	۱- درک فرصت؛ ۲- مهارت راه‌اندازی کسب‌وکار؛ ۳- پذیرش ریسک؛ ۴- شبکه‌سازی؛ ۵- پشتیبانی فرهنگی؛ ۶- کسب‌وکار نوپا؛ ۷- جذب فناوری؛ ۸- سرمایه انسانی؛ ۹- رقابت؛ ۱۰- نوآوری محصول؛ ۱۱- نوآوری فرآیند؛ ۱۲- رشد بالا؛ ۱۳- بین‌المللی سازی؛ ۱۴- سرمایه ریسک	مؤسسه توسعه جهانی و کارآفرینی	شاخص جهانی کارآفرینی ^۶
۵۰۰ شهر تهران در رتبه ۳۹۰ و هم‌ردیف شهرهای روئن و کن فرانسه	۱- دارایی‌های فرهنگی؛ ۲- زیرساخت‌های انسانی؛ ۳- بازارهای شبکه‌ای	2thinknow	شاخص شهرهای نوآور ^۷

1. Cornell University
2. INSEAD
3. WIPO
4. The Global Innovation Index
5. UNESCO Creative Cities Network
6. Global Entrepreneurship Index
7. Innovation Cities Index

تعداد شرکت‌کنندگان و جایگاه ایران/تهران	معیارها و شاخص‌ها	موسسه ارائه‌دهنده	شاخص تلفیقی
۱۳۵ شهر رتبه ۹۶ در میان ۱۳۰ شهر در جهان در سال ۲۰۱۹ و صعود یک پله‌ای از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ و هم‌ردیف سوچو (چین)، کازابلانکا (مراکش)	۱- فعالیت تجاری؛ ۲- سرمایه انسانی؛ ۳- تبادل اطلاعات؛ ۴- تجربه فرهنگی، ۵- مشارکت سیاسی	At Kearney	شاخص شهرهای جهانی ^۱
۱۷۴ شهر رتبه تهران در سال ۲۰۱۷: ۱۶۱ از ۱۸۱ شهر و هم‌ردیف شهرهای قاهره و بمبئی	۱- اقتصاد (۶ شاخص)؛ ۲- سرمایه انسانی (۸ شاخص)؛ ۳- همبستگی اجتماعی (۱۲ شاخص)؛ ۴- محیط زیست (۹ شاخص)؛ ۵- حکمرانی محلی (۹ شاخص)؛ ۶- حمل‌ونقل (۷ شاخص)؛ ۷- برنامه‌ریزی شهری (۴ شاخص)؛ ۸- تعاملات بین‌المللی (۵ شاخص)؛ ۹- فناوری (۷ شاخص)	دانشگاه IESE (مدرسه اقتصاد ناوارا)	شاخص شهرهای پویا ^۲
۶۰ شهر شهر تهران در جایگاه آخر در سال ۲۰۱۷ و هم‌ردیف شهرهای نایروبی (کنیا) و کراچی (پاکستان)	این شرکت در ۲۶ کشور نظرسنجی برگزار کرده است و سه سؤال پرسیده شده است: بر اساس حقایق که می‌دانید، یا از دیگران شنیده‌اید، کدام ۳ شهر در دنیا را برای موارد زیر انتخاب می‌کنید؟ ۱- برای زندگی کردن؛ ۲- برای بازدید کردن؛ ۳- برای انجام کسب‌وکار	مؤسسه ایپسوس (Ipsos)	شاخص شهرهای برتر ^۳ برتر ^۳
۱۴۰ کشور رتبه ایران در سال ۲۰۱۹: ۸۴ و هم‌ردیف کشورهای کنیا و مصر	رفاه، نابرابری، امید به زندگی و سرانه ردپای اکولوژیکی	بنیاد اقتصاد نو ^۴	شاخص سیاره شاد ^۵

1. Global Cities Index
2. Cities in motion Index
3. Top Citites Index
4. New Economic Foundation (NEF)
5. Happy Planet Index

تعداد شرکت‌کنندگان و جایگاه ایران/تهران	معیارها و شاخص‌ها	موسسه ارائه‌دهنده	شاخص تلفیقی
۶۰ رتبه تهران در سال ۲۰۱۷؛ ۵۲ و هم‌ردیف شهرهای قاهره و کاراکاس	۱- امنیت دیجیتال؛ ۲- امنیت شخصی؛ ۳- امنیت بهداشت؛ ۴- امنیت زیرساخت	واحد اطلاعات اکونومیست ^۱	شاخص شهرهای امن جهان ^۲
۱۳۹ کشور رتبه ایران در سال ۲۰۱۵: ۶۹	این شاخص، به‌عنوان شاخص‌های توسعه‌یافته توسط ریچارد فلوریدا، سه بعد را بررسی می‌کند: فناوری؛ استعداد و ظرفیت تحمل	موسسه Martin Prosperity	شاخص خلاقیت جهانی ^۳
۲۳۱ شهر رتبه تهران در سال ۲۰۱۹؛ ۱۹۹ از ۲۳۱ و هم‌ردیف شهرهای کراچی (پاکستان) و کاراکاس (ونزوئلا)	۱- کالاهای مصرفی؛ ۲- شرایط اقتصادی؛ ۳- مسکن؛ ۴- ملاحظات پزشکی و بهداشتی؛ ۵- محیط‌زیست؛ ۶- محیط اجتماعی و سیاسی؛ ۷- خدمات عمومی و حمل‌ونقل؛ ۸- مدارس و آموزش‌وپرورش؛ ۹- محیط اجتماعی-فرهنگی؛ ۱۰- سرگرمی	مؤسسه مرسر ^۴	شاخص کیفیت زندگی ^۵
۱۳۷ کشور رتبه تهران در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۹: ۹۹ از ۱۳۷ (رتبه ۶۶ در سال ۲۰۱۲) و هم‌ردیف کشورهای رومانی و جامائیکا	۱- مؤسسات و نهادها؛ ۲- زیرساخت‌ها؛ ۳- فضای اقتصاد کلان؛ ۴- بهداشت و آموزش ابتدایی؛ ۵- آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی؛ ۶- کارآیی بازار کالا؛ ۷- کار آیی نیروی کار؛ ۸- توسعه بازار مالی؛ ۹- آمادگی فنی و فناوری؛ ۱۰- اندازه بازار؛ ۱۱- مهارت‌های کسب‌وکار و ۱۲- نوآوری.	مجمع جهانی اقتصاد ^۶	شاخص جهانی رقابت‌پذیری ^۷

مأخذ: نگارندگان

چارچوب مفهومی و روش‌شناسی پژوهش

1. Economist Intelligence Unit
2. Safe Cities Index
3. The Global Creative Index (GCI)
4. Mercer
5. Quality of Living Index
6. World Economic Forum
7. The Global Competitiveness Index

چارچوب مفهومی این پژوهش با استناد به مبانی نظری موجود، بررسی تجارب جهانی مرتبط با شهر خلاق و چارچوب‌های ارزیابی درباره شهر خلاق تبیین شده است. با توجه به جمع‌بندی به‌عمل‌آمده، پیشنهاد نگارندگان ارزیابی وضعیت کلان‌شهر تهران به دو شیوه عینی اثبات‌گرا^۱ و ذهنی تفسیرگرا^۲ است. در شیوه نخست کوشش می‌شود بر اساس داده‌های رسمی و کمی جایگاه تهران در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی مشخص شود. از کاستی‌های الگووراه‌های اثبات‌گرا این است که در آن اصالت محیط به‌جای انسان و یا اصالت جبر به‌جای خلاقیت مطرح است و جایگاهی برای خلاقیت انسان وجود ندارد. در شیوه دوم که در تکمیل کاستی‌های شیوه نخست پیشنهاد شده است، جایگاه تهران از منظر ذهنیت استفاده‌کنندگان شهر، که از گروه‌های مختلفی تشکیل شده است، مورد ارزیابی قرار گیرد. با این خردمایه که مفاهیم ذهنی و عقاید و نگرش‌های انسانی، تحت عنوان دانش عامه، نقشی مهم در کنش‌های اجتماعی ایفا می‌کند و آشکارسازی معانی و تفاسیر در درک میزان خلاقیت شهری ضروری است؛ بر این اساس استنتاج خواست، انتظارات و ترجیحات گروه‌های مختلف هدف از خلاقیت در شهر به شیوه‌ای پرسش‌نامه‌ای در دستورکار قرار دارد.

با این توضیح چارچوب مفهومی پژوهش در شکل ۳ به تصویر کشیده شده است. در این چارچوب طبقه خلاق شامل کارآفرینان و سرمایه‌گذاران، پژوهشگران، مخترعان و نوآوران، هنرمندان و نخبگان فرهنگی دارای ترجیحات فضایی خاص و متفاوتی در نظر گرفته شده‌اند: ترجیحات و الگوهای فضایی سکونت، ترجیحات و الگوهای فضایی فراغت، ترجیحات و الگوهای فضایی کار و فعالیت، ترجیحات و الگوهای فضایی ارتباطات، ترجیحات و الگوهای فضایی تحقیق و پژوهش و نوآوری که با ایده‌های نوآرانه می‌توانند منجر به شهر خلاق شوند و از سوی دیگر شهر خلاق نیز با ایجاد بسترها و الزامات فضایی مناسب می‌تواند باعث جذب و پرورش طبقه خلاق شود.

همچنین تسهیلگران، محرک‌ها و عوامل نرم خلاقیت شهری (حکومت و نهادهای رسمی، نهادهای غیررسمی، قوانین و مقررات، نهادهای نوآوری و هوشمند، زیرساخت‌های هوشمندی و نوآوری) نیز به‌عنوان پشتیبان و محرک ایجاد طبقه خلاق و شهر خلاق عمل می‌کنند و نهایت این سه بخش (طبقه خلاق، شهر خلاق و عوامل نرم خلاقیت شهری) دارای

-
1. Positivism
  2. Interpretivism

مفاهیم و مؤلفه‌هایی هستند که با توجه به مرور مبانی نظری و رتبه‌بندی‌های جهانی و تهیه شاخص تلفیقی، در سه بخش دارایی‌ها و محرک‌های خلاقیت و دستاوردها و برون‌دادهای خلاقیت و در چهار دامنه (قلمرو) نظری پشتیبان که دارای نقش کلیدی هستند (شهر خلاق، شهر هوشمند، شهر یادگیرنده و شهر نوآور و کارآفرین) بررسی شده‌اند.

دارایی‌ها	محرک‌ها	بروندادهای خلاقیت	قلمرو خلاقیت
<ul style="list-style-type: none"> سرمایه فرهنگی نشاط فرهنگی هزینه‌های فرهنگی اشتغال در بخش فرهنگ و هنر مشارکت فرهنگی 	<ul style="list-style-type: none"> بسترها و الزامات فضایی ترجیحات و الگوهای فضایی سکونت ترجیحات و الگوهای فضایی فراغت ترجیحات و الگوهای فضایی کار و فعالیت ترجیحات و الگوهای فضایی ارتباطات ترجیحات و الگوهای فضایی پژوهش و پژوهش (نوآوری) 	<ul style="list-style-type: none"> کیفیت زندگی، زیست پذیری و رفاه کیفیت خدمات شهری محیط توانمندساز محیط زندگی محیط کاری 	<ul style="list-style-type: none"> شهر خلاق
<ul style="list-style-type: none"> سرمایه اجتماعی اعتماد مشارکت اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> کنشگران و استفاده کنندگان خلاقیت کارآفرینان و سرمایه‌گذاران پژوهش‌گران، مخترعان و نوآوران هنرمندان و نخبگان فرهنگی بازیگران محلی (ساکنان) 	<ul style="list-style-type: none"> خوشه‌ها و فضاهای انباشت خلاقیت فضای مجازی فضای کالبدی 	<ul style="list-style-type: none"> شهر یادگیرنده
<ul style="list-style-type: none"> سرمایه انسانی آموزش اشتغال 	<ul style="list-style-type: none"> تسهیل‌گران، محرک‌ها و عوامل نرم خلاقیت شهری حکومت‌ها و نهادهای رسمی نهادهای غیررسمی قوانین و مقررات نهادهای نوآوری و هوشمند زیرساخت‌های هوشمندی و نوآوری 	<ul style="list-style-type: none"> اقتصاد و صنایع خلاق مشاغل دانش بنیان و خلاق نفوذ اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> شهر نوآور و کارآفرین
<ul style="list-style-type: none"> سرمایه ساختاری و نهادی کارآمدی ساختارهای قانونگذاری اجرای قوانین 		<ul style="list-style-type: none"> زیرساخت‌های هوشمند و خلاق حکمرانی هوشمند ارتباطات هوشمند (سیستم‌های حمل و نقل پایدار) 	
<ul style="list-style-type: none"> سرمایه خلاق طبقه خلاق مراکز خلاق 		<ul style="list-style-type: none"> رقابت پذیری عملکرد اقتصادی 	
<ul style="list-style-type: none"> کارآفرینی و سرمایه‌گذاری حامیان کسب و کار استارت‌آپ‌ها 		<ul style="list-style-type: none"> فناوری و نوآوری محیط دوست دار نوآوری آمادگی فناوری 	

شکل ۲- چارچوب مفهومی پژوهش؛ مآخذ: نگارندگان

مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص‌های این مدل به شیوه آمیخته‌پژوهی^۱ در نتیجه مرور مبانی نظری استخراج شده است. به‌منظور بومی‌سازی و افزایش تناسب این مدل با شرایط زمینه‌ای ایران تعدادی مصاحبه باز نیز با گروه‌های هدف صورت گرفته است که در نهایت منجر به اصلاح و تدقیق شاخص‌ها شد. این نوع پژوهش، که از ماهیتی ترکیبی (کمی- کیفی) برخوردار است، مبتنی بر روش‌شناسی پژوهش‌های ارزیابانه^۲ انجام می‌شود. داده‌های مورد نظر پژوهش به دو روش اسنادی (در ارزیابی عینی و با کمک شاخص‌های تلفیقی جهانی) و پیمایش میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) به تفکیک گروه‌های هدف شهر خلاق در ارزیابی ذهنی گردآوری شدند. در ارزیابی ذهنی مطابق با فرمول کوکران و با در نظر گرفتن ضریب اطمینان ۹۵٪ و خطای نمونه‌گیری ۶٪ حدود ۲۶۷ پرسشنامه توسط افراد گروه هدف تکمیل شد.

بکارگیری روش منتخب در مورد پژوهی کلان‌شهر تهران

در اسناد و برنامه‌های پشتیبان توسعه شهر تهران موضوع خلاقیت و شهر خلاق بارها به‌صورت صریح و ضمنی مورد تأکید واقع شده است. تأکید مطالعات آمایش سرزمین بر نقش دانش‌پایگی تهران و ضرورت تقویت عملکردهای بین‌المللی آن، تأکید سند چشم‌انداز بیست‌ساله، تصریح برنامه پنج‌ساله ششم بر پشتیبانی از آموزش، فرهنگ، هنر و ورزش، اولویت‌بخشی به نیروی انسانی خلاق و نوآور در نقشه جامع علمی کشور، تدوین چشم‌انداز تهران دانش‌پایه، هوشمند و جهانی در طرح راهبردی-ساختاری توسعه و عمران شهر تهران و آسیب‌شناسی مسائل کلیدی نظام نوآوری شهر تهران در سند نظام نوآوری کلان‌شهر تهران در این زمره قرار دارند. شهرداری تهران نیز به‌عنوان پیشگام عرصه خلاقیت، اقداماتی را در سال‌های گذشته انجام داده است. متأسفانه این اقدامات، بیش‌تر در سطح برگزاری رویدادها و همایش‌ها و محدود بوده است؛ تهران هوشمند، ایده‌بازار، راه‌اندازی مرکز نوآوری و پارک فناوری شهر و راه‌اندازی پلتفرم مشارکت شهروندی (سامانه باهم) از این جمله‌اند. از نواقص این اقدامات نبود پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و همچنین مستندسازی دستاوردهای مربوط به رخدادهای خلاق بر گزار شده در سطح شهر تهران است که شکل‌گیری شبکه‌های خلاقیت را با چالش مواجه می‌کند. علاوه بر اقدامات شهرداری،

1.

2. Evaluative research

رویدادهای دیگری نیز چون استارت‌آپ ویکند^۱؛ رویداد صبح خلاق^۲؛ تداکس تهران^۳؛ نمایشگاه بین‌المللی نوآوری و فناوری اینوتکس^۴؛ نمایشگاه الکامپ^۵ توسط سایر نهادها برگزار شده است.

ارزیابی عینی وضعیت کلان‌شهر تهران از منظر شهر خلاق؛

ارزیابی عینی وضعیت کلان‌شهر تهران از طریق بررسی جایگاه و تغییرات آن در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی به‌واسطه آمار و داده‌های موجود میسر می‌شود که در جدول ۱ نمایش داده شده است. تهران در بیشتر مطالعات لحاظ نشده است که این موضوع به دو دلیل است: تحریم‌های تهران و عدم دسترسی سازمان‌های تهیه‌کننده به اطلاعات دقیق از تهران

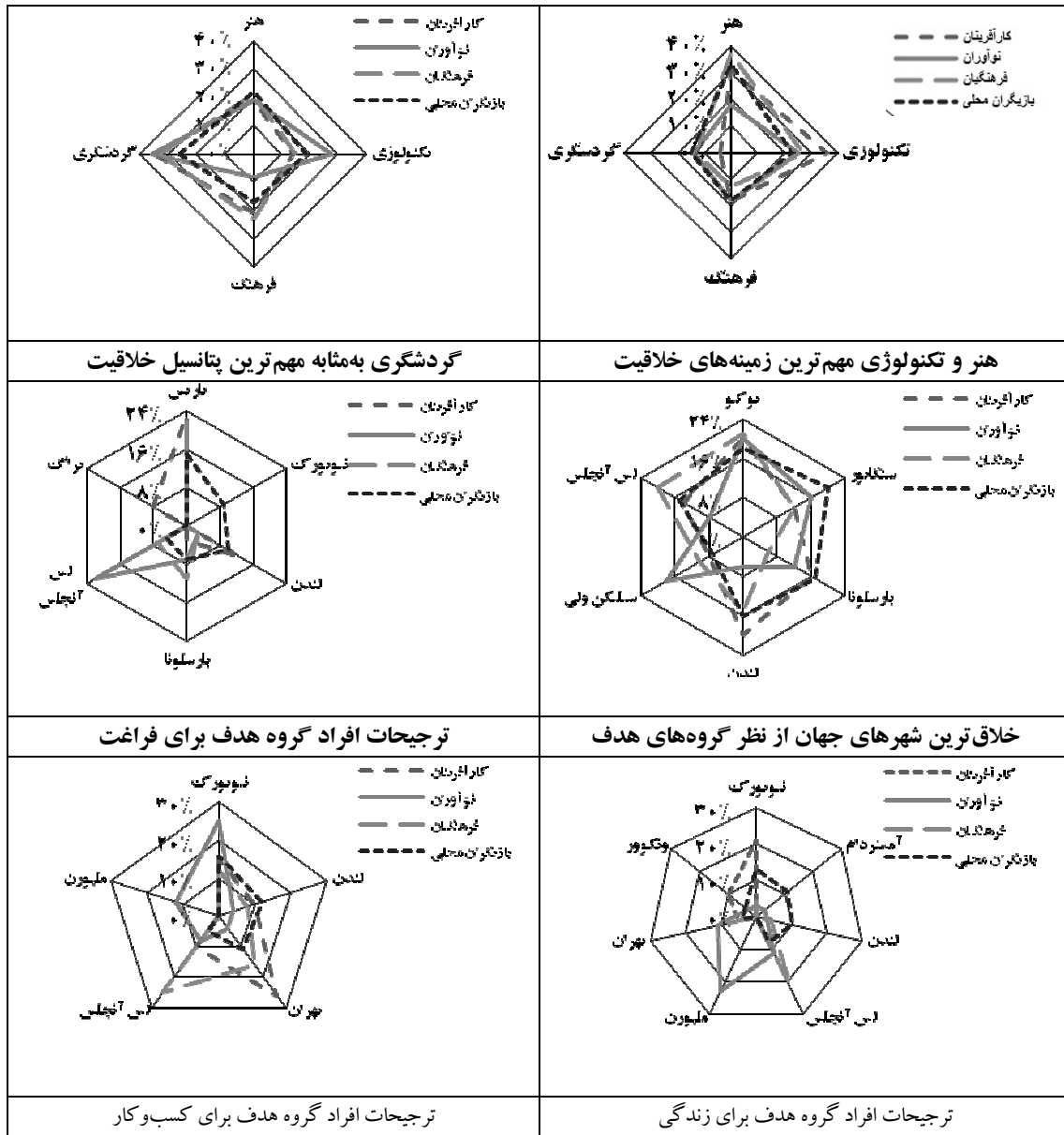
ارزیابی ذهنی وضعیت کلان‌شهر تهران از منظر مفهوم شهر خلاق از دیدگاه

گروه‌های هدف:

از دیدگاه نگارندگان و مطابق مدل مفهومی پژوهش، چهار گروه شامل بازیگران محلی (افرادی که استفاده‌کننده خلاقیت شهری هستند؛ استفاده‌کنندگان از خانه هنرمندان، شرکت‌کنندگان رویدادهای خلاق مانند صبح خلاق تهران، گالری‌های هنری، باشگاه کتاب‌خوانی آزتا و...)، کارآفرینان و سرمایه‌گذاران، نوآوران، پژوهش‌گران و سرمایه‌گذاران، هنرمندان و فرهنگیان هدف ارزیابی ذهنی قرار دارند. پرسشنامه‌ای شامل ۹۱ پرسش بسته در ۱۴ محور موضوعی منطبق با مدل مفهومی پژوهش تنظیم و از میان ایشان تکمیل شد. برای شناسایی گروه هدف به فضاها و رویدادهای خلاق شهری مانند خانه هنرمندان، رویداد صبح خلاق تهران، گالری‌های هنری، باشگاه کتاب‌خوانی آزتا و مواردی از این دست مراجعه شده است. همچنین به‌منظور دسترسی به کارآفرینان، سرمایه‌گذاران و نوآوران به شرکت‌های نوآور و خلاق مانند هینزاکو و کارخانه نوآوری هم‌آوا و ... مراجعه شده است. بیش از نیمی از پاسخ‌دهندگان (۶۶/۸٪)، معتقد هستند که تهران از برند و آوازه ویژه و بخصوصی در سطح بین‌المللی برخوردار نیست. در ادامه به تشریح نتایج حاصل از ارزیابی ذهنیت این چهار گروه هدف پرداخته می‌شود.

-
1. startup weekend
  2. creativemornings
  3. tedx tehran (independently organized ted event)
  4. inotex
  5. elecomp

جدول ۲- نتایج ارزیابی ذهنیت گروه‌های هدف

مأخذ: نگارندگان

- مؤلفه سرمایه فرهنگی: این مؤلفه در قالب چهار معیار و تعدادی پرسش به شرح جدول زیر مورد ارزیابی واقع شده است. بر اساس نتایج، بیش از ۷۰٪ از پاسخ‌دهندگان، به محیطی برای بروز خلاقیت فرهنگی و هنری نیاز داشته‌اند. تعدد محیط‌های هنری و فرهنگی (استودیوها، گالری‌ها و...)، تعداد رویدادهای فرهنگی بین‌المللی برگزار شده سطح شهر تهران و میزان هزینه سالانه صرف شده در فعالیتهای فرهنگی گروه هدف به‌طور کلی متوسط و کم ارزیابی شده است. افراد گروه هدف، بخصوص بازیگران محلی، از این رویدادها مطلع نیستند. همچنین، از دیدگاه پاسخ‌دهندگان نهادهای متولی برای موضوع فرهنگ و هنر در شهر تهران کم و خیلی کم هزینه می‌کنند. در مجموع امتیاز کسب شده از منظر این مؤلفه به تفکیک معیارها به شرح جدول زیر است (امتیاز نهایی از ۱۰۰ محاسبه شده و رنگ‌های قرمز نامناسب بودن وضعیت و رنگ‌های سبز مناسب بودن وضعیت را از منظر ذهنی نشان می‌دهد).

جدول ۳- ارزیابی مؤلفه سرمایه فرهنگی

معیار مورد ارزیابی	پرسش‌های سنجنده وضعیت ذهنی پاسخ‌دهندگان	امتیاز کسب شده (درصد)
معیار نشاط فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> • از نظر شما گردشگران بین‌المللی تا چه اندازه تمایل به بازدید از شهر تهران را دارند؟ • تعداد موزه‌ها و کتابخانه‌ها را در سطح شهر تهران چگونه ارزیابی می‌کنید؟ • تعداد سالن‌های نمایش و سینما را در سطح شهر تهران چگونه ارزیابی می‌کنید؟ • از نظر شما، جذابیت فرهنگی شهر تهران برای بازدیدکنندگان به چه میزان است؟ • از لحاظ تعداد رویدادهای فرهنگی بین‌المللی برگزار شده در سطح شهر، عملکرد شهر تهران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ • کیفیت و تعدد محیط‌های هنری و فرهنگی (استودیوها، گالری‌ها و...) سطح شهر تهران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ 	۵۸,۵۲
معیار هزینه‌های	<ul style="list-style-type: none"> • تا چه میزان نهادهای متولی در شهر تهران برای موضوع 	۴۷,۱

	<p>فرهنگ و هنر هزینه می‌کنند؟</p> <ul style="list-style-type: none"> • چه میزان از هزینه‌های کل سالانه شما صرف هزینه‌های فرهنگی می‌شود؟ 	فرهنگی
۵۱,۸	<ul style="list-style-type: none"> • تا چه اندازه نیروی انسانی در بخش فرهنگ و هنر را در شهر تهران کافی می‌دانید؟ 	اشتغال در بخش فرهنگ و هنر
۴۵,۲۵	<ul style="list-style-type: none"> • تا چه میزان در رویدادهای فرهنگی هنری برگزار شده در سطح شهر شرکت می‌کنید؟ • تا چه میزان در سال گذشته از موزه‌های سطح شهر تهران استفاده کرده‌اید؟ • چه میزان در سال گذشته از سینماهای سطح شهر تهران استفاده کرده‌اید؟ 	معیار مشارکت فرهنگی

مأخذ: نگارندگان

- مؤلفه سرمایه انسانی: میزان تمایل به کار کردن و مشارکت اقتصادی گروه کارآفرینان، نسبت به گروه‌های دیگر هدف، بالاتر است. نیمی از شاغلان دارای مدارک فوق‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند و حدود ۷۲٪ از شاغلان، دارای تحصیلات عالی بوده‌اند. در کل تمایل متوسط و کمی برای زندگی در تهران از طرف گروه هدف وجود دارد. این تمایل برای ترک ایران و مهاجرت در گروه نوآوران و کارآفرینان بیش‌تر از بقیه گروه‌های هدف است. امتیاز نهایی مؤلفه سرمایه انسانی، ۶۱,۳۵٪ است.

- مؤلفه سرمایه اجتماعی: ذیل این مؤلفه، ارزیابی وضعیت نشان می‌دهد که میزان اعتماد پاسخ‌دهندگان به مسئولان و مدیران شهری در انجام وظایف خود، خیلی کم (۳۰ درصد) و میزان تمایل به مشارکت با نهادهای عمومی به‌منظور رفع مشکلات شهر نسبتاً زیاد (۶۰ درصد) است.

- مؤلفه سرمایه نهادی و ساختاری: از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، میزان کفایت قانون‌گذاری در شهر تهران کم (۴۰ درصد) است. در مجموع میزان اجرای قوانین نیز حدود ۴۰ درصد ارزیابی شده است.

- مؤلفه سرمایه خلاق: ذیل این مؤلفه دیدگاه افراد نسبت به میزان خلاقیت خود و هم‌چنین کفایت و کارآمدی مراکز خلاقیت مورد‌سنجش واقع شده است. از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، فضاهای جمعی و مراکز موجود در سطح شهر تهران به‌منظور تبادل

اطلاعات و بروز خلاقیت، کم است. میزان شرکت افراد در رویدادهای خلاق شهر تهران (مانند TEDx، صبح خلاق، استارت‌آپ ویکند و...) نیز به‌طور کلی کم ارزیابی شده است. دلیل عدم مشارکت در رویدادهای خلاق تهران، عدم اطلاع دقیق از این رویدادها و همچنین تداخل زمان برگزاری این رویدادها با ساعات اداری در طول هفته بوده است. امتیاز نهایی معیار طبقه خلاق، ۶۳٫۱٪ و معیار مراکز خلاق ۴۳٪ است.

– **مؤلفه کارآفرینی و سرمایه‌گذاری:** در این رابطه ذهنیت افراد نسبت به سهولت کسب‌وکار و حمایت‌های نهادی از کارآفرینان مورد واکاوی قرار گرفته است. ۲۵٪ از افراد پاسخ‌دهنده، برای ثبت شرکت و کسب‌وکار خود اقدام کرده‌اند. همچنین این نکته قابل ذکر است که کارآفرینی بین افراد گروه‌های هدف، ۳۱٪ درصد است. بنا به اذعان ایشان ثبت شرکت ممکن است مسیر به‌ظاهر آسانی باشد اما راه‌اندازی آن در شرایط و بستر کنونی دشوار است. امتیاز نهایی معیار حامیان کسب‌وکار در مؤلفه کارآفرینی و سرمایه‌گذاری، ۴۶٫۴٪ است.

– **مؤلفه نوآوری و فناوری:** در این رابطه دو معیار میزان فراهم بودن محیط دوست‌دار نوآوری و آمادگی فناورانه افراد در قالب پرسش‌هایی مورد ارزیابی قرار گرفته است. از دیدگاه پرسش‌شوندگان، از مخترعین و تجاری‌سازی اختراعات در شهر تهران خیلی کم حمایت می‌شود. ۸۸٪ از پاسخ‌دهندگان، در شبکه اجتماعی اینستاگرام^۱ عضو هستند که به ترتیب گروه‌های کارآفرینان، هنرمندان و فرهنگیان و نوآوران و پژوهش‌گران، در زمینه کسب درآمد از طریق این شبکه مجازی موفق بوده‌اند. بیش از نیمی از نوآوران و پژوهشگران و هنرمندان و فرهنگیان برای کسب‌وکار خود سایت راه‌اندازی کرده‌اند. این سایت‌ها، در گروه کارآفرینان و نوآوران بیش‌تر به‌صورت رسمی و در گروه هنرمندان و بازیگران محلی به‌صورت غیررسمی (۷۸٪) است و بیش‌تر این سایت‌های غیررسمی در صفحات مجازی شبکه‌هایی مانند اینستاگرام قرار دارند. می‌توان گفت که فعالیت‌های خلاق در سطح شهر تهران، بیش‌تر به‌صورت غیررسمی انجام می‌شود. در نهایت بر اساس جمیع این پرسش‌ها، امتیاز نهایی معیار محیط دوست‌دار نوآوری، ۴۶٫۸٪ و معیار آمادگی فناوری ۴۴٫۵٪ است.

- مؤلفه رقابت‌پذیری: به‌طور کلی، پاسخ‌دهندگان رقابت‌پذیری تهران در عرصه جهانی را نسبتاً پایین (کم‌تر از ۵۰ درصد) ارزیابی کرده‌اند. از دیدگاه هنرمندان و فرهنگیان، تهران رقابت‌پذیری زیادی (۴۶٪) در عرصه بین‌الملل دارد. میزان فرصت‌های شغلی متناسب با تخصص نیز حدود ۵۰ درصد و تمایل شرکت‌های فراملیتی به حضور در تهران حدود ۵۰ درصد ارزیابی شده است.

- مؤلفه زیرساخت‌های خلاق: این مؤلفه با دو معیار "حکمرمایی هوشمند" و "ارتباطات هوشمند" و هر یک در قالب تعدادی پرسش سنجیده شده است. بر این اساس، در خصوص معیار نخست، پرسش‌ها عبارت‌اند از:

▪ تا چه میزان از دسترسی به داده‌ها و شفافیت اطلاعات سازمان‌ها و نهادهای دولتی و عمومی در تهران رضایت دارید؟

▪ میزان شفافیت عملکرد سازمان‌ها و نهادهای عمومی و دولتی را چه اندازه ارزیابی می‌کنید؟

▪ تا چه میزان از مسئولیت‌پذیری سازمان‌ها و نهادهای دولتی و عمومی در تهران رضایت دارید؟

▪ تا چه اندازه امور اداری خود را بدون نیاز به مراجعه حضوری به سازمان‌ها به‌صورت الکترونیکی انجام می‌دهید؟

هم‌چنین پرسش‌های سنجنده معیار دوم به شرح زیر تعیین شدند:

▪ تا چه میزان از سامانه هوشمند درخواست تاکسی (اسنپ، تپسی و...) در سطح شهر تهران، استفاده می‌کنید؟

▪ تا چه میزان از نرم‌افزارهای مسیریاب به‌منظور جابجایی در سطح شهر تهران، استفاده می‌کنید؟

▪ تا چه میزان از هزینه‌های حمل‌ونقل عمومی شهر تهران رضایت دارید؟

▪ تا چه میزان از سیستم دوچرخه تدارک دیده‌شده توسط شهرداری استفاده می‌کنید؟
بر اساس موارد مورد پرسش، میزان رضایت از دسترسی به داده‌ها و شفافیت اطلاعات سازمان‌ها و نهادهای دولتی و عمومی در تهران، و میزان رضایت از شفافیت عملکرد سازمان‌ها و نهادهای به‌طور کلی، کم ارزیابی شده است. هم‌چنین هنگام مصاحبه در معیار ارتباطات هوشمند، از دلایل عدم استفاده افراد گروه هدف از این سیستم، عدم موجودی دستگاه‌های دوچرخه هنگام مراجعه به پارکینگ‌های آن و هم‌چنین احساس عدم امنیت در

خیابان‌های تهران به‌منظور دوچرخه‌سواری عنوان شده است. بر اساس تلفیق موارد پیش‌گفته، امتیاز نهایی معیار حکمروایی هوشمند ۳۵,۷۳٪ و معیار ارتباطات هوشمند ۶۰٪ به‌دست آمده است.

– مؤلفه کیفیت‌زندگی، زیست‌پذیری و رفاه

وضعیت ذهنی پرسش‌شوندگان در این مؤلفه توسط چهار معیار "درک آن‌ها نسبت به کیفیت خدمات شهری"، "رضایت از محیط کاری"، "وجود ظرفیت مدارا و تحمل تنوع‌های اجتماعی" و "کیفیت زندگی" و هر یک به‌واسطه تعدادی پرسش سنجیده شده است. بر این اساس در نهایت این مؤلفه نمره ۵۲,۸ درصد را به دست آورده است.

جدول ۴- ارزیابی مؤلفه کیفیت‌زندگی، زیست‌پذیری و رفاه

امتیاز کسب شده (درصد)	معیار مورد ارزیابی	پرسش‌های سنجنده وضعیت ذهنی پاسخ‌دهندگان
۵۱,۳	کیفیت خدمات شهری	<ul style="list-style-type: none"> تا چه میزان از امکانات تفریحی و اوقات فراغت در سطح شهر رضایت دارید؟ از لحاظ تعداد رویدادهای فرهنگی بین‌المللی برگزار شده در سطح شهر، عملکرد شهر تهران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
۵۸,۲	محیط کاری	<ul style="list-style-type: none"> تا چه میزان از محیط کاری خود رضایت دارید؟
۶۳,۶	محیط توانمندساز (گشودگی و ظرفیت مدارا)	<ul style="list-style-type: none"> از نظر شما تا چه میزان مسئولین در مواجهه با افراد غیربومی بدون تمایز و تبعیض برخورد می‌کنند؟ تا چه میزان با مهاجران و افراد غیربومی در شهر سازگاری دارید؟ تا چه میزان از زندگی در میان افراد دارای سبک‌های مختلف زندگی لذت می‌برید؟ تا چه اندازه تمایل دارید که با یک دانشجوی بین‌المللی (عراقی، سوری، و...) در یک کلاس درس بخوانید؟
۳۸,۲	محیط زندگی	<ul style="list-style-type: none"> با توجه به درآمد خود، تا چه میزان از عهده خرید خانه در شهر تهران برمی‌آیید؟ شهر تهران را تا چه میزان شهری شاد می‌دانید؟ رضایت کلی شما از کیفیت زندگی در شهر تهران به چه میزان است؟ تا چه میزان از هزینه‌های زندگی در شهر تهران رضایت دارید؟

مأخذ: نگارندگان

– مؤلفه اقتصاد و صنایع خلاق: میزان اشتغال‌زایی به‌طورکلی متوسط ارزیابی شده است که در گروه کارآفرینان بیش‌تر بوده است. همچنین در گروه کارآفرینان از گروه‌های دیگر هدف بیش‌تر بوده است. گروه نوآوران و پژوهش‌گران و سپس گروه هنرمندان و فرهنگیان در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. به‌طور میانگین، سطح درآمد افراد گروه‌های هدف، متوسط است (خیلی کم=۲-۰ میلیون، کم=۴-۲ میلیون، متوسط= ۶-۴ میلیون، زیاد= ۸-۶ میلیون، خیلی زیاد= ۸ به بالا). امتیاز نهایی معیار شغل‌های دانش‌بنیان و خلاق ۴۷,۲٪ و معیار نفوذ اقتصادی ۴۳,۳٪ است.

جدول ۵- ارزیابی اقتصاد و صنایع خلاق

معیار مورد ارزیابی	پرسش‌های سنجنده وضعیت ذهنی پاسخ‌دهندگان	امتیاز کسب شده (درصد)
شغل‌های دانش‌بنیان و خلاق	<ul style="list-style-type: none"> • از نظر شما مشاغلی که در شهر تهران وجود دارند تا چه اندازه خلاق هستند؟ • تا چه اندازه شغل خود را دانش‌بنیان و خلاق ارزیابی می‌کنید؟ • آیا شما باعث اشتغال‌زایی شده‌اید؟ • اگر پاسخ شما به پرسش قبل مثبت است، کسب‌وکار شما به چه میزان باعث اشتغال‌زایی شده است؟ 	۴۷,۳
نفوذ اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> • آزادی اقتصادی شهر تهران را در سطح جهانی چه میزان ارزیابی می‌کنید؟ • از نظر شما سرمایه‌گذاران خارجی به چه میزان مایل به سرمایه‌گذاری در تهران هستند؟ • از نظر شما، خروجی اقتصادی درآمد شما تا چه میزان به اقتصاد شهر تهران کمک می‌کند؟ • تا چه میزان از سطح درآمد خود رضایت دارید؟ 	۴۳,۳

مأخذ: نگارندگان

- مؤلفه خوشه‌ها و فضاهای انباشت خلاقیت: مراکز خلاقیت در شهر تهران، در فضای مجازی (۷۷٪)، از کیفیت بیش‌تری برخوردار هستند. عمده درآمد پاسخ‌دهندگان (۸۵٪)، از فضای کالبدی بوده است اما در دو گروه هنرمندان و نوآوران، نسبت به سایر گروه‌های هدف، میزان درآمد از طریق فضای مجازی بیش‌تر بوده است. همچنین ۵۵٪ از پاسخ‌دهندگان، مرکز خلاقیت شهر تهران را در قسمت مرکزی و در اطراف دانشگاه تهران، میدان انقلاب و خیابان ولیعصر فرض می‌کنند. حدود ۲۶٪ از پاسخ‌دهندگان نیز شمال شهر و بخصوص میدان تجریش را مرکز خلاقیت تهران در نظر می‌گیرند. مناطق دیگر به ترتیب غرب تهران، جنوب تهران و شرق تهران است.

نتیجه‌گیری

کلان‌شهر تهران گستره وسیعی از امکانات و خدمات را در خود جای داده است که آن را از دیگر شهرهای کشور متمایز می‌کند. این شهر دارای مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، شرکت‌های دانش‌بنیان، سالن‌های نمایش، مرکز همایش‌های بین‌المللی، سرمایه انسانی و آستانه جمعیتی لازم برای تبدیل‌شدن به شهر خلاق و جهانی است. باوجود تمامی پتانسیل‌های گفته‌شده، کلان‌شهر تهران نتوانسته نسبت به سایر کلان‌شهرهای جهان در حوزه خلاقیت جایگاه قابل‌توجهی کسب کند. اقدامات انجام‌شده در این راستا تنها به برگزاری رویدادهای همانند استارت‌آپ ویکند، رویداد صبح خلاق، تداکس تهران و همچنین نمایشگاه‌هایی مانند نمایشگاه الکامپ و نمایشگاه نوآوری و فناوری اینوتکس، محدود می‌شود. در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی که شهر تهران و ایران لحاظ شده‌اند نیز، در مجموع به جایگاه قابل‌قبولی دست پیدا نکرده است.

به‌طور مثال، امتیاز تهران در شاخص شهرهای برتر، شهرهای پویا، شاخص چشم‌انداز شهرهای جهانی، شاخص شهرهای نوآور و شاخص زیست‌پذیری جهانی به ترتیب ۱٪، ۱۱٪، ۹٪، ۱۷٪، ۸٪ است که نشان‌دهنده جایگاه نامطلوب شهر تهران در هر یک از این رتبه‌بندی‌ها است. گرچه پتانسیل موجود را می‌توان در شاخص سرمایه انسانی (۵۵٪)، شاخص جهانی کارآفرینی (۴۷٪) و شاخص جهانی رقابت‌پذیری (۴۹٪) مشاهده کرد.

این وضعیت خود می‌تواند حاصل چند مسئله اساسی باشد، بی‌توجهی تصمیم‌سازان شهری به مطالعات، تجربیات علمی و شاخص‌های رتبه‌بندی مؤسسات معتبر جهانی که

چند آسیب اساسی را در پی داشته است؛ نخست محروم شدن از تجارب علمی بین‌المللی برای شناخت مسائل و چالش‌های پیش‌رو و در نتیجه نبود راهکارهای مناسب برای حل چالش‌ها. دوم، جایگاه نامناسب تهران به‌عنوان نماد و پایتخت کشور در رتبه‌های جهانی و در نتیجه خدشه وارد شدن به جایگاه و شخصیت بین‌المللی ایران.

با توجه به ارزیابی‌های ذهنی انجام‌شده این پژوهش نیز، می‌توان گفت که در ذهنیت گروه‌های مختلف هدف نیز تهران امتیاز خوبی را کسب نکرده است. در دوازده مؤلفه بررسی‌شده، مؤلفه‌های سرمایه‌گذاری و ساختاری (۳۹٪)، کارآفرینی و سرمایه‌گذاری (۳۷٪) و زیرساخت‌های هوشمند، دارای امتیاز پایین‌تر از ۴۰٪ بوده‌اند. مؤلفه‌های سرمایه انسانی (۷۰٪)، سرمایه خلاق (۵۳٪) و رقابت‌پذیری (۵۴٪) نیز مؤلفه‌هایی بوده‌اند که در ارزیابی‌های ذهنی، امتیاز بالاتر از متوسط کسب کرده‌اند. همان‌طور که در ارزیابی عینی انجام‌گرفته نیز این سه مؤلفه دارای بالاترین امتیاز بوده‌اند.

این مسئله زمانی اهمیت خود را نشان می‌دهد که یک شهر جهانی، می‌تواند فرصت‌های عمده و بیش‌تری در عرصه مالی، سرمایه‌گذاری، اقتصادی، فرهنگی و هنری فراهم کند و این تنها در صورتی است که شهر دارای زیرساخت‌ها و شفافیت و اعتبار در سطح جهانی باشد تا بتواند سرمایه‌های مادی و انسانی را به خود جذب کند. همان‌طور که از نتایج ارزیابی عینی و ذهنی انجام‌شده می‌توان نتیجه‌گیری کرد، با ایجاد زیرساخت‌های مناسب و سرمایه‌گذاری و باوجود سرمایه انسانی و خلاق و محیط رقابت‌پذیر موجود، شهر تهران می‌تواند به‌سوی تبدیل به شهری خلاق گام بردارد.

از سوی دیگر دستورکار خلاقیت شهری در اسناد پشتیبان شهر تهران از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و نیاز به تهیه یک سند نظام خلاقیت، در اسناد پشتیبان شهر تهران به چشم می‌خورد. همچنین، رویدادهای خلاق، نوآوری و فرهنگی و هنری برگزارشده در سطح شهر تهران نیز از کیفیت مطلوبی برخوردار نیستند. بیش‌تر این رویدادها توسط نهادهای غیررسمی برگزار می‌شوند و از حمایت‌های مالی و حمایت‌های رسمی برخوردار نیستند.

به‌طورکلی، به‌منظور دستیابی به اهداف شهر خلاق در کلان‌شهر تهران و با توجه به پتانسیل‌ها و ارزیابی کمبودهای موجود، تبادلات علمی با دیگر شهرها در سطوح ملی، همکاری‌های بین‌المللی، و ارتباط بین جامعه دانشگاهی و کارآفرینان و طبقه خلاق در جامعه باید با استفاده از سیاست‌هایی همچون برگزاری برنامه‌های مشترک برای ارتباط

جامعه دانشگاهی با کارآفرینان و افراد خلاق گسترش و تقویت یابد. اطلاع‌رسانی و آگاهی نسبت به رویدادهای خلاق در سطح شهر تهران با استفاده از ایجاد پلتفرم‌هایی رسمی به‌منظور اطلاع‌رسانی در خصوص رویدادهای فرهنگی، نوآورانه و خلاق افزایش یابد. همچنین سرویس‌هایی برای اتصال کارآفرینان و سرمایه‌گذاران با نوآوران و استارت‌آپ‌ها و ایجاد پلتفرم‌هایی رسمی به‌منظور تبادل مهارت‌ها و ارائه کسب‌وکارهای کوچک و حمایت از فعالیت‌های خلاقانه در شبکه‌هایی مانند اینستاگرام صورت پذیرد. از توسعه خوشه‌های خلاق به‌منظور ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی حمایت شود. شبکه‌های مجازی رسمی به‌منظور حمایت و ایجاد اشتغال ایجاد شوند. مرکز شهر به یک قطب خلاق و سرزنده تبدیل شود و همچنین حیات و اقتصاد شبانه در شهر به‌منظور افزایش سرزندگی تقویت شود. محورهای فرهنگی اصلی تهران از طریق برگزاری رویدادها و فعالیت‌های خلاق و تدارک زیرساخت‌ها و برنامه‌هایی برای ارتباط بهتر حمل‌ونقل (مانند شاتل‌های رایگان و اتوبوس‌های ویژه) تقویت شود. پشتیبانی‌های مالی و معنوی در راستای توانمندسازی نوآوران، افراد خلاق و مخترعان صورت پذیرد.

فراهم کردن منابع و فضاهایی برای تولید و همکاری، تأسیس پایگاه داده‌های مرتبط با فضای موجود برای خلاقیت و نوآوری، توسعه مکان‌ها و فضاهای اشتراکی با هزینه اجاره پایین، همگانی و مشترک برای استارت‌آپ‌ها و نوآوران و ایجاد مراکز رشد یا مراکزی که در ۲۴ ساعت شبانه‌روز در دسترس نوآوران و مخترعان باشد، اقداماتی مؤثر به شمار می‌روند. در نهایت جایگاه تهران به‌عنوان مرکزی برای آموزش فناوری و خلاقیت با ایجاد یک واحد و تیم مستقل برندسازی شهری و اضافه شدن مفهوم خلاقیت در سند نوآوری و نام‌گذاری تهران به‌عنوان شهر نوآور و خلاق و ارتقاء زیرساخت‌های نوآوری و فناوری، ارتقاء یابد.

منابع

- امیری، مجتبی؛ ذوالفقارزاده، محمدمهدی؛ زیاری، کرامت‌اله و حسن، اشتری. (۱۳۹۸)، کاربست روش مرور سیستماتیک ادبیات در شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق، **پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری**، دوره ۷، شماره ۴، ۷۰۱-۷۲۲.
- پورذکریا، مریم و فدائی نژاد بهرام‌جردی، سمیه. (۱۳۹۸). بازخوانی رویکرد بازآفرینی فرهنگ-مبنا در ساخت شهر خلاق (تدوین چارچوب تحلیلی بازآفرینی قطب خلاق و فرهنگی)، **علمی پژوهشی باغ نظر**، دوره ۱۶، شماره ۷۷، ۵-۱۴.
- حاج حسینی، حجت‌اله؛ اشتری، حسن؛ مهدنژاد، حافظ. (۱۳۹۳)، نقش نظریه شهر خلاق در پوشش اقتصاد فرهنگی و زندگی شهری، **فصلنامه علمی ترویج علم**، دوره ۵، شماره ۲، ۱۵-۳۷.
- حیدری‌پور، اسفندیار. (۱۳۹۸)، تدوین مدل برنامه‌ریزی شهر خلاق صنایع‌دستی اصفهان با استفاده از مدل مفهومی، **فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، دوره ۱۲، شماره ۱، ۷۸۷-۷۹۶.
- دل‌انگیزان، سهراب؛ دهقان شبانی، زهرا؛ خانزادی، آزاده و ذبیحی دان، محمدسید. (۱۳۹۶)، تعیین شاخص‌های شهر خلاق و رتبه‌بندی کلان‌شهرهای ایران بر اساس معیارهای شهر خلاق: با استفاده از روش تاپسیس اصلاح‌شده، **اقتصاد شهری**، دوره ۳، شماره ۱، ۱-۲۴.
- رحیمی، محمد؛ مردعلی، محسن؛ داهای، الهام و فلاح زاده، عبدالرسول. (۱۳۹۵). شهر خلاق (مبانی نظری و شاخص‌ها)، **دانش شهر** (۱۹۶).
- زنگنه شهرکی، سعید و فتوحی مهربانی، باقر. (۱۳۹۷)، تبیین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلان‌شهر تهران، **فصلنامه شهر پایدار**، دوره ۱، شماره ۴، ۱۲۳-۱۳۷.
- علیزاده، محمد و لطفی، حیدر. (۱۳۹۸)، تبیین اثرگذاری عضویت در شبکه شهرهای خلاق بر توسعه شهری پایدار، **مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های روستایی**، دوره ۱۴، شماره ۳، ۶۶۱-۶۷۵.
- ملکی، سعید؛ شنبه‌پور، فرشته. (۱۳۹۸)، سنجش میزان برخورداری مناطق شهری اهواز از شاخص‌های شهر خلاق، **مطالعات محیطی هفت حصار**، دوره ۸، شماره ۲۹، ۷۷-۸۸.
- قربانی، رسول؛ حسین‌آبادی، سعید و طورانی، علی. (۱۳۹۲)، شهرهای خلاق: رویکردی فرهنگی در توسعه شهری، **مطالعات جغرافیایی مناطق خشک**، دوره ۳، شماره ۱۱، ۱-۱۸.
- قورچی، مرتضی. (۱۳۹۱)، شهر خلاق. **مجله منظر**، دوره ۱۹، ۶۴-۶۶.

- کلانتری، رجایی و فتوحی مهربانی. (۱۳۹۵). *تحلیلی بر برخورداری کلان‌شهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۴، شماره ۴، ۶۱۲-۵۸۷.
- محمدرضا، زنگنه شهری، سعید؛ فتوحی مهربانی، باقر؛ پور اکرمی و باقر؛ سلیمان زاده. (۱۳۹۵). *تحلیل قابلیت‌ها و جایگاه شهر تهران از نظر تحقق مفهوم شهر خلاق در مقایسه با سایر شهرهای دنیا، جغرافیا و توسعه فضای شهری*، دوره ۳، شماره ۲، ۸۵-۶۹.
- Ács, Z. J., Szerb, L., and Autio, E. (2018). **Global entrepreneurship and development index**. Springer International Publishing.
- Acs, Z., Acs, Z. J., and Megyesi, M. (2005). **Seeding the Vision: Creative Baltimore**. University of Baltimore: Jacob France Institute.
- AuthentiCity. (2008). **Creative City Planning Framework. A supporting document to the agenda for prosperity: Prospectus for a Great City**. Prepared for the City of Toronto by AuthentiCity.
- Berrone, P., Ricart, J. E., Carrasco, C., and Duch, A. (2017). **IESE cities in motion index**.
- Coopers, P. W. (2010). **Cities of opportunity**. New York: Price Waterhouse Coopers.
- Correia da Costa, C. M., and Costa, J. d. (2014). **Measuring creativity in the EU member states. Investigaciones Regionales. Creative Capital Index**. Retrieved fro: <http://creativecapitalindex.com>
- Dutta, S., Reynoso, R. E., Garanasvili, A., Saxena, K., Lanvin, B., Wunsch-Vincent, S., and Guadagno, F. (2018). **The global innovation index 2018: Energizing the World with Innovation. Global Innovation**.
- Es-sadki, N., and Hollanders, H. (2016), **European innovation scoreboard**. European innovation scoreboard.
- Florida, R. (2002), **The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure and everyday life**. New York: Basic Books.
- Florida, R., & Tinagli, I. (2004), **Europe in the creative age**. Carnegie Mellon Software Industry Center.
- Florida, R., Mellander, C., & King, K. (2015), **The global creativity index**. Martin Prosperity Institute.
- Forman, A. (2015). **Creative New York**. Center for an Urban Future.
- **Global Cities Report**. Retrieved from: <https://www.kearney.com/global-cities/2019>

- Hall, P. (2000). Creative cities and economic development. *Urban studies*, 37(4). 639-649.
- Hartley, J., Potts, J. and MacDonald, with Chris Erkunt and Carl Kufleitner, T., 2012. **Creative City Index**. *Cultural Science Journal*, 5(1).
- Hospers, G. J., and Van Dalm, R. (2005). How to create a creative city? The viewpoints of Richard Florida and Jane Jacobs. **Foresight**.
- Hui, D., Chun-hung, N., Mok, P., Ngai, F., Wan-kan, c., and Yuen, c. (2005). **A study on creativity index**. The Hong Kong Special Administrative Region Government: Home Affairs Bureau.
- Ichikawa, H., Yamato, N., and Dustan, P. (2017). **Competitiveness of global cities from the perspective of the global power city index**. *Procedia engineering*, 198, 736-742.
- **Innovation Cities Index**. Retrieved from: <https://www.innovation-cities.com>
- Jacobs, J. (1985). **Cities and the wealth of nations: Principles of economic life**. Vintage.
- Kratke, S. (2001). Berlin: towards a global city? *Urban Studies*, 38(10). 1777-1799.
- Landry, C. (2005). **Lineages of the creative city**. *Netherlands Architecture Institute*, 1-13.
- Landry, C. (2008). **The creative city: A Toolkit for Urban Innovators**. Routledge.
- Landry, C., and Bianchini, F. (1995). **The creative city**. Demos.
- Landry, Charles. (2014). *Landry, C. (2014). Helsinki creative city index. Harnessing the Collective Imagination*. Helsinki, Finlandia: City of Helsinki.
- Montalto, V., Tacao, J., Moura, C., Langedijk, S., and Saisana, M. (2017 Edition). **The cultural and creative cities monitor**. JRC.
- Musterd, S., and Ostendorf, W. J. M. (2004). Creative cultural knowledge cities; Perspectives and planning strategies. **Built Environment**, 30.
- PENG, K.-H., & YANG, Y.-M. (2013). An Exploratory Study on Creative City from the Citizen's Point of View. **International Journal of Cultural and Creative Industries [IJCCI]**.
- Scott, A. J. (2006). Creative cities: Conceptual issues and policy questions. **Journal of urban affairs**, 28(1). 1-17.
- Scott, A. J. (2014). Beyond the creative city: cognitive-cultural capitalism and the new urbanism. **Regional Studies**, 48(4). 565-578.

- Simeti, A. (2006). The 'creative city': moving from ideas to planning practice. **A thesis for the degree of Doctor of Philosophy**, Massachusetts Institute of Technology.
- **UNESCO Creative Cities Network**: Retrieved from:
<https://en.unesco.org/creative-cities/home>
- Unit, E. I. (2015). **The Safe Cities Index 2015: Assessing Urban Security in the Digital Age**. London: The Economist.
- Yencken, D. (1988). **The creative city**. Meanjin.